

8. Зейдер Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу / Н.Б. Зейдер. – М. : Госюриздат, 1966. – 192 с.
9. Про судові рішення у цивільній справ ППВСУ від 18.12.2009 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.
10. Гузь Л.Є. Підстави для скасування судових рішень (ухвал) та способи запобігання їх виникнення при розгляді цивільних справ в судах / Л.Є. Гузь. – Х. : ВПФ «Поліграфіст», 2006. – 792 с.
11. Процесуальні документи у цивільних справах (теорія, методика, практика) : [наук.-практ. посібник] / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2007. – 1088 с.
12. Про засади державної мовної політики : Закон від 03.07.2012 р. № 5029-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
13. Цивільний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / [С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
14. Загайнова С.К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе / С.К. Загайнова. – М. : Вотлтерс Клувер, 2007. – 400 с.

ЧИЖМАР К. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

УДК 347.961

НОТАРІАТ ЯК ІНСТИТУТ ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Сформульовано характеристику нотаріату як інституту попереджувального правосуддя, з'ясовано аспекти взаємодії нотаріату із судовою владою; висвітлено специфічні риси нотаріату як органу безспірної юрисдикції, що знижує навантаження на судову систему.

Ключові слова: *нотаріат, нотаріальна діяльність, функції нотаріату, нотаріальна процесуальна форма, інститут попереджувального правосуддя.*

Сформулирована характеристика нотариата как института предупредительного правосудия, выяснены аспекты взаимодействия нотариата с судебной властью; освещены специфические черты нотариата как органа бесспорной юрисдикции, который снижает нагрузку на судебную систему.

Ключевые слова: *нотариат, нотариальная деятельность, функции нотариата, нотариальная процессуальная форма, институт предупредительного правосудия.*

Characterization formulated as notaries institute preventive justice clarified aspects of the interaction of Notaries of the judiciary; highlights the specific features of notaries as the undisputed authority jurisdiction, which reduces the burden on the judicial system.

Key words: *notaries, notary activities, functions, notaries, notary procedural form, institution of preventive justice.*

Вступ. Актуальність статті зумовлена необхідністю наукового обґрунтування характеристики нотаріату як інституту попереджувального правосуддя, розкриття змісту нотаріальної діяльності як різновиду юрисдикційної правозастосовної діяльності. Сьогодні ведеться досить напружена робота щодо проведення реформи інституту нотаріату та новелізації нотаріального законодавства. Вирішення зазначених правових завдань можливе з урахуванням сутності та функцій нотаріату, змісту нотаріальної діяльності, а також необхідності подальшого втілення в українське законодавство основних засад класичної моделі нотаріату як системи попереджувального позасудового захисту прав і свобод людини й громадянина.

Теоретичною базою дослідження стали наукові монографії та статті дореволюційних і сучасних вітчизняних і зарубіжних правознавців як у галузі проблем організації й функціонування інституту нотаріату та здійснення нотаріальної діяльності, так і з питань забезпечення конституційного права на кваліфіковану юридичну допомогу. Це роботи В. Авер'янова, І. Безклубого, Д. Белова, Ю. Бисаги, Н. Кузнєцової, П. Косянчука, Я. Ленгер, М. Оніщенко, Н. Матузова, А. Малько, П. Рабіновича, В. Середюк, І. Табаріна, В. Федоренка. Серед праць, що торкаються безпосередньо інституту нотаріату та нотаріальної діяльності, можна назвати також роботи В. Бранкової, С. Гусарева, Л. Грудчиної, А. Кулика, І. Москаленко, С. Фурси, І. Черемних, В. Яркова та ряду інших.

Постановка завдання. Автор визначає в якості мети роботи з'ясування правової специфіки та унікальності інституту нотаріату як органу безспірної цивільної юрисдикції, діяльність якого сприяє зменшенню навантаження на судову систему через реалізацію властивих нотаріату функцій; обґрунтування процесуального характеру нотаріальної діяльності; наведення основних аспектів взаємодії нотаріату із судовою системою; формулювання висновку щодо характеристики нотаріату як органу, який покликаний не здійснювати судові функції, а сприяти досягненню завдань правосуддя та попереджувати виникнення судових спорів.

Результати дослідження. Безперечно, найбільш близький до нотаріату серед органів цивільної юрисдикції такий орган, як суд. Слід відзначити, що нотаріат, будучи несудовою формою захисту прав та охоронюваних законом інтересів осіб, згідно з Резолюцією Європейського парламенту є органом превентивного правосуддя [1, с. 43]. Відповідно до документів Конгресу Міжнародного союзу суддів функція нотаріату полягає насамперед у тому, що нотаріус, будучи посадовою особою, наділений повноваженнями посвідчувати юридичні акти, неупереджено інформувати сторони про сутність і правові наслідки таких актів, тобто здійснювати реальну діяльність щодо запобігання суперечок [2, с. 16]. Саме таке уявлення про нотаріат наводиться в договорі про співпрацю між Міжнародним союзом суддів та Міжнародним союзом латинського нотаріату, у якому підкреслюється, що ці організації ставлять собі на меті встановлення здорової й нормально діючої системи правосуддя, маючи на увазі зниження витрат на її утримання й одночасно забезпечення її доступності для всіх громадян [3, с. 22].

Таким чином, значення інституту нотаріату в попередженні та вирішенні правових спорів зумовлюється його розумінням як органу превентивного правосуддя, визнаним більшістю дослідників [4]. При цьому найбільш поширеними в цивільному обороті нотаріальними діями є посвідчення правочинів, вчинення виконавчих написів на боргових документах, вчинення протестів векселів, засвідчення справжності підписів на документах, правильності копій (фотокопій) документів і виписок із них, правильності перекладу документів, посвідчення фактів, вчинення морських протестів [5, с. 71].

Особливу роль відіграють нотаріальні акти, які мають відносно безспірний характер. Вони полегшують процес доказування, оскільки, по-перше, дозволяють суду виявити справжню волю сторін, по-друге, є менш спростовними, ніж документи в простій письмовій формі. Задля справедливості необхідно відзначити, що чинне процесуальне законодавство України не надає переваг ніяким доказам, проте нотаріальні документи мають певні особливості. Вони об'єктивно викликають довіру в суду, оскільки видані незалежною, компетентною особою, не зацікавленою в результаті спору. І якщо можна заперечувати факти, підтверджені показаннями одних свідків за допомогою показань інших, то зміст більшості нотаріально оформлених документів можна оспорювати лише шляхом пред'явлення відповідного позову, наприклад, про визнання недійсним заповіту, свідоцтва, договору тощо [6, с. 45].

Довіра цивільного обороту до нотаріальних документів і дій ґрунтується, за справедливим твердженням Т. Карнаух, на двох моментах: по-перше, нотаріус – це особа з державними контрольними функціями, а тому сама участь такої особи в процесі складання документа дає суспільству гарантію проти зловживань; по-друге, нотаріус у межах своїх повноважень є спеціалістом, особою, компетентною в питаннях права, а значить, документи, складені нотаріусом, є правильними як за своєю формою, так і за суттю [6, с. 45].

Таким чином, теоретично обґрунтованою й відповідною до правової природи нотаріату видається думка про те, що попереджувальне правосуддя має розглядатися як діяльність, яка попереджає звернення до суду з питаннями, які можна вирішити без судового розгляду, оформивши правовий документ від імені держави, надавши йому юридичної сили, рівної за юридичною значущістю до судового документа [7, с. 56].

Діяльність нотаріату щодо попередження правових конфліктів та сприяння їх дозволу у сфері реалізації конституційних прав і свобод полягає в безпосередньому забезпеченні захисту прав і свобод

людини й громадянина. Вона, за твердженням В. Комарова, дає можливість суб'єктам права уникнути звернення до суду за захистом тих же прав [8, с. 155].

Органом попереджувального правосуддя нотаріат виступає в тих випадках, коли для виникнення або реалізації безспірного суб'єктивного права людини й громадянина необхідне публічне волевиявлення компетентного органу, офіційне визнання, підтвердження ним цього права. Наприклад, законом встановлено вимогу обов'язкової нотаріальної форми для деяких угод, у тому числі щодо реалізації власником своїх прав. Отже, передача права власності на певне майно за угодою, що вимагає нотаріального посвідчення, зокрема за згодою сторін, можливе лише за умови вчинення нотаріальної дії щодо посвідчення цієї угоди [9, с. 135].

Нотаріус, на думку В. Комарова, під час посвідчення угоди вже на стадії узгодження умов договорів, у процесі їх укладення та під час підготовки до вчинення інших нотаріальних дій відіграє велику роль у попередженні можливих суперечок між сторонами угоди, тим самим уже профілактично знижуючи кількість цивільно-правових спорів. Причому ця роль виконується нотаріатом не лише у сфері цивільного обороту, а й в інших галузях [10, с. 8]. Так, наприклад, під час нотаріального посвідчення шлюбного договору нотаріус не лише сприяє встановленню такого режиму спільного майна, який влаштував би кожного з подружжя, а й зводить до мінімуму необхідність звернення до суду в разі розлучення.

Крім того, вітчизняний нотаріат як орган попереджувального правосуддя забезпечує можливість примусового виконання зобов'язань без звернення до суду. На практиці цей напрямок нотаріальної діяльності має велике значення, наприклад, під час вчинення нотаріусами виконавчих написів для стягнення грошових сум або витребування майна боржника на документах, що засвідчують заборгованість, за звернення стягнення на заставлене нерухоме майно на підставі нотаріально посвідченої угоди. Питання про виконавчий напис нотаріуса досить актуальне у зв'язку з тим, що виконавчий напис нотаріуса – один із найпоширеніших способів примусового виконання зобов'язань без звернення до суду, він відноситься дослідниками до так званих несудових форм захисту інтересів кредиторів [11; 12; 13].

Такі основні напрямки діяльності нотаріату в якості органу попереджувального правосуддя у сфері захисту прав людини й громадянина в Україні. Нині вітчизняні суди дуже важко справляються з величезною кількістю справ, що підлягають їхньому розгляду¹. Нотаріуси, на думку Л. Григор'євої, здатні звільнити суди від великого обсягу справ [14, с. 7]. Як правильно стверджує В. Жуйков, за завантаженості судів розширення нотаріальної компетенції могло би сприяти більш ефективній роботі всієї судової системи [15, с. 22] і, відповідно, більш своєчасному й ефективному захисту прав і свобод людини й громадянина.

Необхідність зміцнення розуміння інституту нотаріату як органу превентивного правосуддя зумовлена також тим, що нотаріат, який діє як сукупність осіб вільної професії за принципами самофінансування й майнової відповідальності, – це система юридичного супроводу цивільних правовідносин, яка працює ефективно, без витрат для бюджету. Приватний нотаріат зумовив звільнення бюджету від витрат на утримання своїх нотаріальних контор, і держава отримала додаткові кошти для фінансування інших цілей, у тому числі для створення додаткових структур, які захищають права й законні інтереси громадян [16, с. 16].

Таким чином, нотаріат як гілка юстиції за своєю правовою природою тяжіє до судової влади та сприяє досягненню завдань правосуддя. Судова система й нотаріат активно взаємодіють. По-перше, ефективна нотаріальна діяльність виключає необхідність звернення до суду й порушення судового процесу. По-друге, нотаріальна форма забезпечує доказову силу правам, фактам і документам, що полегшує за необхідності процес розгляду й вирішення цивільних справ у суді, встановлення фактів, які входять до предмета доказування в такій справі. Це дозволяє характеризувати нотаріат як інститут попереджувального, або превентивного, правосуддя, покликаного не здійснювати судові функції, а сприяти досягненню завдань правосуддя й запобігати виникненню судових спорів за допомогою попередження порушень цивільних прав та інтересів, забезпечення їх належної реалізації, що й можна назвати превентивним захистом.

Враховуючи принципову різницю у функціях нотаріату та суду, можна сказати, що словосполучення «превентивне правосуддя» несе в собі певне смислове протиріччя. При цьому очевидно,

¹Так, наприклад, у Канаді суддя місцевого суду не може розглянути більше 200 цивільних справ на рік, і це закріплено законодавчо.

що зазначений підхід європейських законодавців до цього інституту не випадковий. У цьому зв'язку питання співвідношення судової й нотаріальної діяльності представляє як теоретичний, так і практичний інтерес.

Судову владу законодавець визначає як самостійну гілку державної влади, на конституційному рівні встановлюючи предмет її відання, основні повноваження та гарантії. Незалежність суддів забезпечується єдністю їх статусу, що включає такі найважливіші елементи: незмінюваність, недоторканість, особливий порядок призначення на посаду та звільнення з неї [17, с. 21]. Гарантії незалежного здійснення судової влади виражаються також у наявності суддівського імунітету, тобто особливого порядку притягнення судді до кримінальної, адміністративної або дисциплінарної відповідальності.

Судова влада виконує таку найважливішу юрисдикційну функцію, як правосуддя, яке має винятковий характер і здійснюється лише судом. Вона підтримує необхідний баланс між представницькою та виконавчою владою за допомогою контролю суду за відповідністю законів та інших нормативних актів Конституції України (конституційне судочинство), а також контролем за законністю актів виконавчо-розпорядчих органів, виданих у ході державного управління (адміністративне судочинство). Судові рішення, як і інші акти судової влади, підлягають неухильному виконанню всіма суб'єктами публічного й приватного права на території України, а невиконання судового рішення тягне за собою передбачену законодавством відповідальність² [18].

Нотаріат не утворює самостійної гілки влади. Його діяльність, здійснювана від імені держави, може бути довірена не лише особі, яка перебуває на державній службі, а й особі, яка займається приватною практикою. В останньому випадку повноваження нотаріусів реалізуються не на принципах бюджетного фінансування, а на основі самоопукності. Функції нотаріату не мають виняткового характеру, окремі з них можуть бути реалізовані також іншими компетентними органами й посадовими особами³.

Принципова відмінність суду та нотаріату полягає також у повноваженнях цих двох органів. Предметом юрисдикції суду виступає спірне правовідношення. Судове рішення в справі перетворює його на безспірне, фактично здійснюється захист порушеного або оскарженого права зацікавленої особи. Що стосується нотаріальної діяльності, то вона пов'язана з посвідченням ряду прав і фактів, тобто, як стверджує Т. Зайцева, на відміну від судової, вона за визначенням має «безперечний» характер [19, с. 18].

Крім того, судова влада здійснює щодо нотаріальних дій контрольні функції, причому цей контроль поширюється як на організацію нотаріату, так і на законність та обґрунтованість його дій. Так, наказом Міністерства юстиції України від 14.03.2013 р. № 431/5 затверджено Правила професійної етики нотаріусів України [20], що визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса, мо-

---

²16 січня 2014 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян», яким, зокрема, було внесено зміни до Кримінального кодексу України. Прийнятим законом посилено відповідальність за умисне невиконання рішення суду. Так, у запропонованій редакції статті 382 Кримінального кодексу України передбачено, що умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили чи підлягають негайному виконанню, або перешкоджання їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років. Очевидно, що невиконання судових рішень негативно впливає на авторитет судової влади, оскільки за такої ситуації не досягається кінцева мета правосуддя – надання професійної допомоги та захист інтересів громадян і реальне поновлення їхніх порушених прав.

---

³Крім нотаріусів повноваження на вчинення нотаріальних дій мають також інші особи, коло яких визначене в частинах 4–6 статті 1 Закону України «Про нотаріат» (консульські установи України, дипломатичні представництва, посадові особи органів місцевого самоврядування). Слід звернути увагу, що, на відміну від нотаріусів, зазначені особи мають право вчиняти лише окремі види нотаріальних дій у визначених законом випадках. У контексті виконання ними повноважень на вчинення нотаріальних дій зазначені особи покликані замінювати нотаріуса (наприклад, якщо нотаріальну дію слід вчинити в населеному пункті, де немає нотаріуса, або за кордоном), тобто вчинення нотаріальних дій для них є додатковими повноваженнями до їх основних повноважень. Водночас як нотаріуси, так і інші особи, уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій, становлять єдину цілісну систему правового інституту нотаріату в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина.

рально-етичні принципи нотаріуса під час здійснення нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах із колегами, Нотаріальною палатою України, державними органами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами. У своїй роботі нотаріус має утримуватися від вчинення дій, що можуть бути використані для завдання шкоди професійній діяльності нотаріуса або підриву довіри й престижу професії в суспільстві. На нотаріуса покладається не лише юридична відповідальність перед державою за виконання покладених на нього публічних повноважень, а й моральна відповідальність перед суспільством за свої дії та поведінку.

Отже, з підстав, встановлених законом, саме суд має право приймати рішення щодо позбавлення приватного нотаріуса права займатися професійною діяльністю. Зацікавлена особа, яка вважає неправильною дію нотаріуса або відмову в її вчиненні, може звернутися до суду, який у разі задоволення відповідної заяви скасовує його або зобов'язує нотаріуса його вчинити. Державний нотаріус як особа, яка перебуває в трудових відносинах із територіальним управлінням юстиції (державною нотаріальною конторою), у разі вчинення протиправного діяння несе відповідальність у порядку, передбаченому Кодексом законів України про працю⁴. Перевірка діяльності нотаріату здійснюється також в адміністративному порядку⁵. Щодо нотаріусів, які працюють у державних і приватних нотаріальних конторах, такого роду функції реалізують органи юстиції та податкові органи [21, с. 59].

Однак за всієї відмінності статусів нотаріальних і судових органів їх зближує реалізована ними загальна правозахисна функція. Формулюючи завдання суду та нотаріату, законодавець визначає їх фактично як тотожні. Різниця між ними, на думку Л. Радзівської та С. Пасічника, полягає лише в способах вирішення цих завдань: у першому випадку шляхом розгляду цивільних справ, у другому – шляхом вчинення різного роду нотаріальних дій. Звідси схожість основних засад організації цих двох інститутів [22, с. 134].

Нотаріальні повноваження мають не договірну, а публічно-правову природу, тому діяльність нотаріату, як і суду, заснована на принципах незалежності, неупередженості та об'єктивності. Законодавець не лише декларує ці засади, а й забезпечує їх рядом правових гарантій. Зокрема, встановлено особливий порядок відбору кандидатів на посаду нотаріуса й наділення останніх відповідними повноваженнями⁶. Нотаріус, як і суддя, перед тим, як приступити до виконання своїх повноважень, складає присягу. «Чистоту» професії нотаріуса забезпечує законодавча заборона членам нотаріальної корпорації займатися крім професійної будь іншою діяльністю, окрім наукової, викладацької та творчої у вільний від основної роботи час.

До того ж нотаріусу заборонено вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я та від свого імені, на ім'я й від імені свого подружжя, їх і своїх родичів (батьків, дітей, онуків), а також розголошувати відомості, оголошувати документи, які стали йому відомі у зв'язку зі вчиненням нотаріальних дій, у тому числі після складення повноважень або звільнення. Він виконує свої обов'язки відповідно до законодавства й присяги та зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності до чинного законодавства України та (або) міжнародних договорів [23, с. 101].

Близькість нотаріату й суду визначається також іншими чинниками. Так, розгляд судом того або іншого спору й посвідчення нотаріусом цивільно-правової угоди представляє собою певну послідовність юридичних дій, яка щодо суду й нотаріату відрізняється різним ступенем структурова-

⁴ Дисциплінарними стягненнями, тобто застосування заходів правового впливу щодо нотаріусів, які допустили протиправне невиконання або неналежне виконання своїх трудових і професійних обов'язків, окрім зазначеного, є зупинення або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса (частина 4 статті 33 Закону України «Про нотаріат»); анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю через неодноразове порушення нотаріусом чинного законодавства під час вчинення нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян (п. «е» частини 1 статті 12 Закону України «Про нотаріат»); або через знищення нотаріусом чи з його вини архіву нотаріуса або окремих документів (п. «и» частини 1 статті 12 Закону України «Про нотаріат»); або через розголошення відомостей, які становлять нотаріальну таємницю (п. «ж» частини 1 статті 12 Закону України «Про нотаріат») тощо.

⁵ Зокрема, це стосується вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, заявлених в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір.

ності. Норми, які регулюють правосуддя в цивільних справах, утворюють самостійну галузь права та кодифіковані в Цивільному процесуальному кодексі України. Правила, які регламентують порядок вчинення нотаріальних дій, окремого процесу не утворюють, а є складовою частиною нотаріального права, систематизованого в Законі України «Про нотаріат».

Незважаючи на це, нотаріальна процедура має схожі риси із цивільним судочинством. Можна виділити ряд стадій нотаріального провадження, на яких досягаються певні цілі правового захисту [24, с. 145–154]. Важливо, що щодо різних категорій нотаріальних дій вони різні. У найзагальнішому вигляді стадії можна представити таким чином:

1. На початковому етапі вирішується питання про можливість вчинення нотаріальної дії. Нотаріус перевіряє, чи входить дія, про вчинення якої просить зацікавлена особа, до предмета його відання та чи має він право її вчинити з точки зору своєї компетенції. На цьому ж етапі встановлюється особа, яка звернулася, її представник або представник юридичної особи.

2. На етапі підготовки справи нотаріус повинен здійснити ряд дій процедурного характеру. Зокрема, він зобов'язаний провести юридичну експертизу заявленої вимоги на відповідність угоди до встановлених вимог із формального та змістовного боку. Від фізичних і юридичних осіб він витребує відомості й факти, необхідні для вчинення нотаріальної дії, а також перевіряє подані документи з точки зору їх відповідності до чинного законодавства. Такого роду функції спрямовані на формування доказової бази нотаріального провадження. На цьому етапі роль нотаріуса значно активніша від повноважень судді, який у разі, якщо подання сторонами чи іншими особами необхідних доказів виявиться для них складним, не має права збирати докази самостійно, а лише сприяє їм (за їх клопотанням) у зібранні та поданні таких доказів.

3. Чинне законодавство (хоча пряма норма відсутня), а також доктринальні джерела називають серед функцій нотаріату забезпечення доказів. На підставі статті 133 Цивільного процесуального кодексу України [25] особи, які беруть участь у справі та вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або в них є труднощі щодо подання цих доказів, мають право заявити клопотання про забезпечення таких доказів. Тобто на прохання зацікавлених осіб нотаріус забезпечує докази, необхідні в разі, якщо є підстави вважати, що їх використання згодом стане неможливим або складним. Таке повноваження нотаріуса, безсумнівно, полегшує доказовий процес у судах загальної юрисдикції під час розгляду конкретної цивільної справи. Відзначимо, що способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням. У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів [25].

Взагалі в юридичній науковій літературі обговорюється проблема можливості забезпечення доказів нотаріусами або іншими особами, які мають право вчиняти нотаріальні дії. На підтвердження своєї позиції науковці посилаються на зарубіжний досвід. Проте більшість сучасних вітчизняних дослідників (наприклад, В. Молчанов, М. Треушніков, С. Фурса) вважають, що дії нотаріуса щодо забезпечення доказів спотворюють сутність інституту забезпечення доказів – прийняття невідкладних заходів щодо фіксації (збереження) доказів, коли є підстави припускати, що в майбутньому представлення цих доказів стане неможливим або буде викликати певні труд-

---

⁶21 квітня 2011 р. Верховною Радою України з метою вдосконалення процесу складання кваліфікаційного іспиту особами, які пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, внесено зміни до Закону України «Про нотаріат», які набули чинності 1 січня 2012 р., відповідно до яких для визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, при Міністерстві юстиції України утворюється Вища кваліфікаційна комісія нотаріату. До цього часу повноваження щодо проведення кваліфікаційних іспитів та визначення рівня професійної підготовки осіб покладалися на управління юстиції в областях, де утворювалися кваліфікаційні комісії нотаріату.

---

⁷У зв'язку із цим досить цікавою є позиція російського вченого В. Молчанова, який розглядав проблему забезпечення доказів нотаріусами на прикладі показань свідка. На його думку, забезпечення доказів до порушення справи в суді нотаріусом слід розглядати як виключний спосіб отримання показань свідка, який повинен застосовуватися лише у випадках існування реальної загрози втрати доказів до порушення справи, а також у випадках, коли в подальшому допит свідка судом, що розглядає справу, та судом, що виконує доручення, справді буде пов'язаний зі складно подоланими труднощами. Забезпечення показань свідка здійснюється шляхом допиту свідка. Під час проведення допиту свідка нотаріус керується відповідними нормами Цивільного процесуального кодексу України.

нощі. Крім того, за названих умов нотаріат може перетворитися на орган, який буде проводити попередній (досудовий) розгляд справ до звернення зацікавлених осіб у судові органи та визначати коло належних і допустимих доказів. Інакше кажучи, нотаріат візьме на себе частину повноважень суду, що з правової точки зору є неприйнятним⁷ [26, с. 60].

На цій же стадії нотаріального провадження вирішується питання щодо складу осіб, які беруть участь у справі. Тут допустимі відкладення та зупинення вчинення нотаріальної дії, а також відмова в її вчиненні. Останнє можливе, якщо з'ясувалися, наприклад, незаконність операції або невідповідність документів, пред'явлених для здійснення такої дії, до вимог чинного законодавства.

4. Заключним етапом нотаріального провадження є вчинення нотаріальної дії та його реєстрація в Реєстрі нотаріальних дій. Отже, про всі нотаріальні дії, вчинені нотаріусами або посадовими особами органів місцевого самоврядування, робиться запис у реєстрах для реєстрації нотаріальних дій після того, як нотаріус зробить посвідчувальний напис на документі або підпише документ, що ним видається [23, с. 277].

Серед процесуальних обов'язків нотаріуса слід виділити також сприяння фізичним і юридичним особам у здійсненні їх прав і захист законних інтересів, з'ясування справжнього волевиявлення сторін та відповідності цього волевиявлення до здійснюваних дій, роз'яснення їм прав та обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних ними нотаріальних дій, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Це сприяння виражається в складенні проектів угод, заяв та інших документів, виготовленні копій документів і виписок із них, наданні роз'яснень із питань вчинення нотаріальних дій тощо. Водночас у діяльності суду ця превентивна функція виражена не так яскраво [27, с. 25]. Одним із проявів повноважень такого роду, наприклад, можна назвати норму Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою під час підготовки справи до розгляду суддя роз'яснює сторонам їх процесуальні права й обов'язки.

Правомочності нотаріуса на цій стадії визначаються, зокрема, особливим порядком підпису угоди та інших документів, реєстрацією нотаріальних дій у реєстрі, а також стягуванням із зацікавлених осіб державного мита (тарифів) у встановленому розмірі.

Висновки. Отже, слід відзначити, що термін «превентивне правосуддя», який вживається щодо діяльності нотаріату, не просто являє собою ефектне словосполучення, а й несе цілком певний юридичний зміст. Саме нотаріат тісно співпрацює із судовою юрисдикцією, тому заслуговує на особливе ставлення до себе з боку законодавця. З урахуванням тієї ролі, яку він відіграє в системі органів, які здійснюють захист прав фізичних і юридичних осіб у безперечній формі, слід усе-таки серйозно подумати про підвищення рівня систематизації сучасного нотаріального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Нотариат в Европейском сообществе : Резолюция Европейского парламента от 18 января 1994 г. // Нотариальный вестник. – 1999. – № 5/6. – С. 40–49.
2. Мерлотти М. Основные принципы свободного нотариата и роль государства в его организации и деятельности / М. Мерлотти // Нотариальный вестник. – 1997. – № 5. – С. 12–16.
3. Скитович В.В. Нотариат и суд: грани взаимоотношений / В.В. Скитович, С.В. Мальцева // Журнал российского права. – 2004. – № 7. – С. 22–26.
4. Григорьева Л. Когда работают нотариусы, суды отдыхают / Л. Григорьева // Адвокат. – 2005. – № 1 ; Клейн В. Составляющая превентивного правосудия / В. Клейн // Нотариальный вестник. – 1998. – № 7–8. – С. 16 ; Жуйков В. Нотариат как институт превентивного правосудия: общие цели, принципы и полномочия / В. Жуйков // Российская юстиция. – 1998. – № 6–7 ; Жуйков В. Нотариат «разгружает» суды / В. Жуйков // Российская юстиция. – 2000. – № 3 ; Черемных Г.Г. Нотариат как институт превентивного правосудия / Г.Г. Черемных // Нотариус. – 2005. – № 2. – С. 4.
5. Комаров В.В. Нотариат и Нотариальный процесс : [учебник] / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Х. : Консум, 1999. – 240 с.
6. Карнаух Т.М. Нотариат як інститут превентивного правосуддя в Україні / Т.М.Карнаух // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнар. наук. конф., присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2011 р.) / уклад. : Р.Ф. Гонгало, І.В. Андронов. – О. : Фенікс, 2011. – С. 42–46.
7. Черемных И.Г. Нотариат и нотариальное право России / под ред. Г.Г. Черемных. – М., 2007.

8. Комаров В. Український нотаріат: перспективи розвитку / В. Комаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 5. – С. 153–161.
9. Воложанин В.П. Соотношение гражданского судопроизводства и иных форм защиты права / В.П. Воложанин // Вопросы развития и защиты прав граждан : межвузовский тематический сборник. – Калинин, 1977. – С. 134–145.
10. Комаров В. Перспективи вдосконалення законодавства України про нотаріат / В. Комаров // Юридичний вісник України. Загальнонаціональна правова газета. – 2008. – № 18. – С. 8–9.
11. Цивільне право України : [підручник] : у 2 кн. / [О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерг та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2005– . – Кн. 1. – 2005. – 736 с.
12. Цивільний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 ч. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : ВД «Ін Юре», 2004– . – Ч. 1. – 2004. – 692 с.
13. Цивільне право України : [підручник] / С.О. Харитонов, І.О. Саніахметова. – К. : Істина, 2003. – 776 с.
14. Григорьева Л. Когда работают нотариусы, суды отдыхают / Л. Григорьева // Адвокат. – 2005. – № 1. – С. 6–11.
15. Жуйков В. Нотариат «разгружает» суды / В. Жуйков // Российская юстиция. – 2000. – № 3. – С. 20–28.
16. Клейн В. Составляющая превентивного правосудия / В. Клейн // Нотариальный вестник. – 1998. – № 7–8. – С. 12–18.
17. Чуприна Ю.Ю. Місце судової гілки влади в системі державної влади України / Ю.Ю.Чуприна // Підприємництво, господарство та право. – 2004. – № 1. – С. 20–24.
18. Очкольда М. Відповідальність за невиконання рішень суду за новим законом / М. Очкольда // Закон і бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/52876-advokat_ociniv_naslidki_posilennya_vidpovidalnosti_za_neviko.html.
19. Зайцева Т.И. Настольная книга нотариуса / Т.И. Зайцева, Р.Ф. Галеєва, В.В. Ярков. – М., 2003.
20. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2013 р. № 431/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minjust.gov.ua>.
21. Зацепина С.А. Правовая ответственность нотариуса за нарушение правил нотариального производства / С.А. Зацепина // Нотариус. – 2000. – № 1(21). – С. 59–60.
22. Радзівська Л.К. Нотаріат в Україні / Л.К. Радзівська, С.Г. Пасічник. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 525 с.
23. Комаров В.В. Нотаріат в Україні : [підручник] / В.В. Комаров, В.В. Баранкова, Л.В. Малюга, Н.В. Федорченко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.
24. Ярков В.В. Нотариальное право России : [учебник] / В.В. Ярков. – М., 2003.
25. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – С. 1530. – Ст. 492.
26. Марченко Р. Можливість забезпечення доказів нотаріусами чи іншими особами, які мають право вчиняти нотаріальні дії / Р. Марченко // Право України. – 2013. – № 11. – С. 60–65.
27. Скитович В.В. Нотариат и суд: грани взаимоотношений / В.В. Скитович, С.В. Мальцева // Журнал российского права. – 2004. – № 7. – С. 22–26.
28. Бисага Ю.М. Права людини : [навч. посібник] / Ю.М. Бисага, М.М. Палінчак, Д.М. Белов, М.М. Данканич. – Ужгород : Ліра, 2003. – 188 с.
29. Бисага Ю.М. Права людини: основні напрямки сучасного розвитку / Ю.М. Бисага, Д.М. Белов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2006. – Вип. 5. – С. 89–93.
30. Byelov D. Constitutional Law Science / D. Byelov, Yu. Bysaga, Ya. Lenger // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 26. – Т. 1. – С. 123–126.
31. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму / Д.М. Белов. – Великий Березний : РК «Євростандарт», 2011. – 400 с.

